

Az európai protestantizmus tanúságtétele

— Kilátások a volt szocialista országok egyházaiban —

Abban a békés forradalomban, amely 1989-ben kezdődött az egykori NDK-ban, a protestáns egyházak sokhelyütt érzékelhetően fontos szerepet játszottak. A kelet-berlini Zionskirche már jóval a fordulat előtt a demokratikus ellenállás egyik menedéke volt. A lipcsei Nikolaiakirchében, vagy a hallei Marienkirchében tartott „békeimákkal” kezdődtek az erőszakmentes tiltakozó felvonulások, amelyeket azonban az állam erőszakkal szétoszlattott. A televíziónak köszönhetően a felvonulásokat megörökítő képek belevésődtek a világ emlékezetébe. A televízió azonban sok mindent nem mutatott meg abból, ami pedig szintén hozzájárult a „keleti blokk” málladozó diktatúráinak legyőzéséhez.

A templomok az orkán csendes központjaiként működtek. A hallei Marktkirche például az 1989. októberi—novemberi napokban tele volt emberekkel, akik részt vettek a tüntetések előtti békeimákon. Kívül pedig ezrek álltak körül a templomot, akik azután csatlakoztak a kommunista párt székházához vonuló menethez. A párház kapui előtt még sokáig égtek a gyertyák. Vajon tudatában voltak-e a békés tiltakozók a gyertyák régi, jelképes értelmének: az ortodox és a római katolikus istentiszteleteken a gyertyák a hívek lángoló imáit és áldozati adományait jelképezik. Ez az ősi ima-szimbólum igazi kapocs a hagyományosan protestáns Kelet-Németország és minden volt szocialista ország bármilyen felekezeti keresztényei között.

Ezekben a hetekben és hónapokban nem „vittek be” senkit a templomokba, nem térítettek és nem evangelizáltak. Az egyház egyszerűen a néppel volt — a nép pedig az egyházzal. Ez a „velünk lévő Isten” valóságát jelentette. A romániai forradalom kezdete Tőkés László lelkész temesvári egyházközségéhez kapcsolódik, aki jelenleg a romániai magyar református egyház püspöke. Nem a protestantizmus, hanem a társadalom új, forradalmi ereje segítette győzelemre a változásokat. A Krisztustól származó erőszakmentesség és a szeretet hatalma ragadta meg az embereket. Felejthetetlen és fontos, hogy különböző felekezeti emberek fogtak össze, hogy megvédelmezzék a protestáns lelkészt, s ez az egység adott erőt a Ceaucescu-rendszer megdöntéséhez.

A protestáns egyház könnyen abba a kísértésbe eshet, hogy a fejlődésben elért eredményeket — kimondva vagy kimondatlanul — a saját diadalaként könyveli el. Esetleg elfogadja, hogy politikusok méltassák egyedülálló szerepét. Az érdemek kisajátítása ellen szól, hogy minden olyan ember részét alkotta a diktatúrával szembeni ellenállásnak, aki — akár hívőként, akár nem hívőként — nem adta föl egyéniségét és személyes meggyőződését: a szabadgondolkodó, a keresztény, a zsidó, a muzulmán vagy buddhista, a félenk vagy a bátor, a megalkuvó vagy a nyílt összeütközést vállaló csepp volt abban az áradatban, amely alámosta a hatalom szilárdnak hitt erődítményét. A legtöbbet persze azoknak köszönhetjük, akik ezer- és tízezerszámra haltak mártírhálált névtelenül valahol — és Istenen kívül senki sem emlékszik rájuk; ők azok, akik semmilyen szerepet sem játszhattak a harc utolsó csatájában.

De vannak az ellenállásnak túlélői is: Alexander Dubcek például, aki szlovák lutheránus családból származik, és aki soha nem feledte el egészen keresztény mivoltát. A fennálló politikai intézménnyel szemben tanúsított szellemi ellenállás, amit mindvégig magában hordozott, nagyobb hatást gyakorolt a világ történelmére, mint számos ország némely derék püspöke.

A felekezetek közötti teológiai különbségek, az állammal szemben tanúsított hagyományos magatartásmód jelenleg csak másodlagos szerepet játszik. Ismeretes a református és lutheránus kereszténység olyan megítélése, miszerint az első erőteljesebb Krisztus-központúsága révén kritikusabb politikai magatartást tanúsított a fennálló rendszerrel szemben, mint a lutheranizmus, amely természetéből fakadóan számottevő ellenállás nélkül ismerte el mindenkori „földesura” fennhatóságát. Ez a megállapítás a legutóbbi időkben is mosolygatóan téves megítéléseket szült. A Kereszténydemokrata Unió bonni irattárában nemrégiben felfedeztek egy iratot, amelyből kiderült, hogy az egykori NDK ismertebb egyházi személyiségeit cenzúrázták, akár elkötelezettjei voltak a szocialista államnak, akár nem.

Az Európa keleti és nyugati részét elválasztó fal leomlása után a legfontosabb feladatunk az egyesülési folyamat elősegítése. Ennek egyik akadályát a történelmi egyházak ellentétei jelentik. Mégpedig nemcsak a római katolikus és az ortodox egyházak ellentéte, hanem a protestantizmus és az ortodoxia viszonya is. A protestantizmus éppúgy nem vert hidat az ortodox egyházakhoz, akár a római katolikus egyház. A Kelet és Nyugat közötti ellentétet tovább erősíti a protestantizmusban különösen nagy hangsúllyal érvényesülő nemzeti érzés.

A protestáns egyházon belüli egyesülési folyamatok napjainkban többnyire nemzeti keretek között mennek végbe. Nem azokról az ökumenikus lépésekről beszélek, amelyek eredménye a Leuenbergi Egyezmény vagy az Anglia és Nyugat- és Kelet-Németország egyházai között létrejött „Meissen agreement” volt, hanem az egyházak egyetlen szervezetté olvadásáról. A németországi egyházak újraegyesülésén kívül utalhatunk számos száműzött és a honi egyház egyesülésének kevésbé ismert folyamataira Lettországon, Észtországban és Litvániában. Azon egyházak, amelyek a II. Világháború után az új határvonalak következtében szétszakadtak, most ismét közeledhetnek egymáshoz. Jó példa erre a kárpátaljai magyar református egyháznak a sok üldöztetés ellenére is megőrzött életképessége. Évtizedeken keresztül el voltak vágva nemcsak az egész világtól, hanem a szomszédos magyarországi anyaegyháztól is. Korábban a szomszédos Magyarországról érkező látogatóknak nagy kerülőt kellett tennie, akár Moszkván keresztül is, hogy néhány magyar nyelvű Bibliát juttathasson el Kárpátaljára. Forgon püspök, e kis egyház vezetője, nemrégén beadhatta az Európai Egyházak Konferenciájába való felvételre vonatkozó kérelmét. Hasonló kérelmet már évekkal ezelőtt megpróbáltak eljuttatni Genfben, de a szovjet hatóságok mindezekig visszatartották.

A nemzetek és vallási felekezetek szétszakított egyházainak egyesülési folyamatain kívül megfigyelhetők elszakadási kísérletek is az eddig egységes protestáns egyházakon belül. A kis létszámú szlovákiai református egyház például szlovák és magyar részre szakadt. Ugyanakkor az egységet erősítik és az egyesülést segítik a komoly európai és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező közösségek és egyházak. Ilyen például a Herrnhuter Evangélikus Testvériség és csehországi szervezete, az Uzka Rada Jednoty Bratske, valamint az evangélikus-methodista egyház a Cseh- és Szlovák Köztársaságban, Németországban, Magyarországon, Lengyelországban, és a kis methodista egyház az Észt Köztársaságban.

Tragikus látványt nyújtanak azok az egyházak, amelyeknek hívei az emigrációt és az elköltözést választották, mint például az erdélyi szászok evangélikus egyháza. Az indítékok — e kisebbség nehéz helyzetét tekintve — érthetőek. Mindazonáltal károsnak tartom ezt a folyamatot, mert fölszámolja a nemzetek, felekezetek, vallások és kultúrák együttélését. Ez a szimbiózis, noha sohasem volt feszültségektől mentes, minden részét gazdagította. Megszűnésének egész Európa látja kárát. Rá kell ébrednünk, hogy a kultúrák, vallások és nemzetek együtt- és egymásban-élése elengedhetetlenül fontos Európa jövőjének szempontjából. De nemcsak az Európán belüli együttélés képessége elengedhetetlen feltétele a jövőbeli egységes Európának. Meg kell találnunk a közös hangot az Európával határos kontinensek népeivel, kultúráival is. Ebből a szempontból rendkívül fontos területnek tartom Szovjet-Közép-Ázsiát, amelyről mostanában kevés

szó esik, és ahol a nagyszámú orosz népességen és az őshonos lakosságon kívül — a sztálini deportálások következtében — sok német nemzetiségű lakos is él. Csak nemrég alakult meg a Szovjetunióban az egységes Német Evangélikus—Lutheránus Egyház, amelyet tagegyházként felvettek az Európai Egyházak Konferenciájába és más ökumenikus szervezetekbe. A német nemzetiséget 1941-ben a Volga-menti autonóm területről Észak-Szibéria bányái és kohói mellé deportálták, Sztálin halála után pedig délre, Kazahsztánba telepítették. Mégis talpra állt, és megindult a németek emigrációja vagy a balti köztársaságok valamelyikébe, részben a Königsberg környéki szovjet kelet-porosz területekre, vagy — tekintettel a Szovjetunióbeli zavaros helyzetre — közvetlenül Németországba. Mind az orosz, mind a német anyanyelvű lakosságot fenyegeti Közép-Ázsiában az ismét erősödő iszlám fundamentalizmus, amelynek okai a cári és a szovjet imperializmusban bizonyára éppúgy fellelhetők, mint Irán és más országok hatalmi törekvéseiben.

Az ortodox oroszok és a protestáns (részben katolikus) németek egyszerre közös ellenségeivé váltak az iszlám lakosságnak. Ez egyúttal az ökumenizmus tragédiája is, hiszen a közösséget az együttes üldözöttsége teremti meg. Ugyanakkor az egymás megértésének reménye látszik felcsillanni például a német lutheránus keresztények és az orosz ortodox érsekiség közös diakónus-programjaiban Nyugat-Szibériában, Omszk körzetében.

A volt szocialista országokban nyert új szabadság révén néhány protestáns egyház kisebbségi helyzete hirtelen ismét érezhetőbbé válik, mint az elnyomás idején. A különösen szisztematikusan üldözött római katolikus egyház szervezetei ismét megerősödnek vagy újjáalakulnak, mint például a Cseh és Szlovák Köztársaságban, ahol az utóbbi időben ismét engedélyezték minden római katolikus szerzetesrend működését. Növekszik Róma befolyása a görög katolikus egyház működésének ismételt engedélyezése által a Szovjetunióban is. A katolikus egyház társadalmi szerepének helyreállítása abban is megmutatkozik, hogy a katolikus keresztények nagy számban vannak jelen az új demokráciák kormányzó testületeiben. A római katolikus egyház nyilvánvalóan jobban előkészítette világi híveit erre a szerepre, mint a protestáns egyházak, amelyekben a hitközösségek többnyire elveszítették papjaikat, mivel azok politikai alkuba bocsátkoztak.

Bár a kelet-európai országok sok protestáns egyháza szintén visszaállította régi szervezeti formáit, esetükben mégsem beszélhetünk olyan népegyházzról, mint a római katolikus egyház kapcsán. Ez a különbség napjainkban különösen érzékelhető például a szlovákiai római katolikus és evangélikus egyház vagy a magyarországi római katolikus és protestáns egyház viszonyában. Szlovákiában az egyházak fejlődése következtében határozottan túlsúlyba kerültek a római katolikusok, ami a lengyelországi állapotot vetíti előre. Ebben a fejlődési folyamatban, amely nem kecsesített sok jóval az ökumenét illetően, fontosnak tartom, hogy a felekezeti ellentétek ne erősödjenek, hanem — ahol csak lehetséges — a felekezetek keressék a krisztusi egyház küldetésének közös szervezeti formáit. Nem kergetek illúziókat ezzel kapcsolatban, mert tudom, hogy még a közösen végezhető feladatok végrehajtását is (igehirdetés, képzés) csaknem mindenütt kölcsönös gyűlölködések akadályozzák, különösen azokban az országokban, amelyekben nemzeti feszültségek mélyítik a felekezeti ellentéteket.

A gyűlölködések az utóbbi időben nemcsak a protestánsok és római katolikusok között szaporodnak, hanem a protestáns és az ortodox hívők között is. Különösen fájdalmasan érezhető ez a balti köztársaságokban, legerősebben Lettországon, ahol a lutheránus egyház érezhetően távolodik az orosz ortodox egyháztól. A balti függetlenségi mozgalmak és a moszkvai hatalom közötti ellentétek kárát itt is az ökumené látja. Pedig éppen ezekben az országokban volna még sürgetőbb, hogy az egyházak mélyebben tudatában legyenek Krisztusban való közösségüknek, és ellentéteiket az ökumené alapján próbálják meg rendezni, hozzájárulva ezzel a kelet-európai népek megbékéléséhez.

Az európai protestánsok és ortodoxok közötti párbeszéd legfőbb fóruma az Európai Egyházak Konferenciája, de változatlanul nem szabad megfeledkeznünk az egyes egyházak között zajló kétoldalú párbeszédekről sem.

1990 novemberében az Európai Egyházak Konferenciája a magyarországi és a romániai tagegyház javaslatára békítő találkozót hívott össze a vajdasági Újvidéken, amelyen ezen országok egyházainak képviselői vettek részt. Ez a találkozó, amely elősegítette a kölcsönös megértést és megbékélést a nemzetek és felekezetek között, mintául szolgálhatna a többi volt szocialista ország egyházai számára is. Az európai egyházak hasonló párbeszédének egyik fontos színtere a KEK és a CCEE (Európai Római Katolikus Püspöki Karok Tanácsa) Európai Ökumenikus Találkozója. Az ötödik találkozót 1991 novemberében Santiago de Compostela-ban rendezik meg *Misszió és evangelizáció napjaink Európájában* címmel, amelynek célja, hogy egész kontinensünkön tudatosítsa: az európai misszió és evangelizáción ne a katolikus egyház restaurációját és rekatolizációt értse, hanem a keresztények közös európai küldetését. Nem egy képzelt „krisztusi Európa” helyreállításáról van szó, hanem sokkal inkább a keresztény közösségek útkereséséről a mai Európában.

Az európai változásokban a protestantizmust is az a veszély fenyegeti, hogy olyan szerepre kényszerül, melynek lényege nem egyéb, mint a más felekezetekben zajló változásokra való meg-megújuló pusztító konfesszionális válasz. A krisztológiából és az ekleziológiából eredő különbségek következtében a protestáns egyházaknak éppen egységük miatt nem kellene ehhez a protestantizmustól mélységesen idegen irányzathoz csatlakozniuk. Ennek fényében kellene megítélnünk egy protestáns európai zsinat lehetőségének a kérdését is. Az európai protestáns egyházak — még inkább mint a múltban — hidat verhetnének a kultúrák, egyházak és nemzetek között, amelynek elengedhetetlen alapeleme a szeretetteljes és nyílt viselkedés elsajátítása. A protestantizmus sokszínűségének kérdésénél valószínűleg sokkal lényegesebb napjaink Kelet-Európájában, hogy vajon a protestantizmus egyoldalúan nyugati jellegű felekezetnek tekinthető-e, vagy pedig valóban kulturális-konfesszionális kapcsolatot jelent Kelet és Nyugat párbeszédében. Amennyiben nyugati jellegűnek ítéljük, akkor főleg Észak-Európára korlátozódik. A protestantizmus nagymértékben azonosult a polgársággal, míg a katolicizmus és az ortodoxia sokkal jobban kapcsolódik más társadalmi rétegekhez is. Végülis arról van szó, hogy a protestantizmusnak jó értelemben vett „népegyházzá” kell válnia, azaz olyan egyházzá, amely a világnak azzal a többségével érez együtt, amely — a polgársággal ellentétben — erősebben ki van téve a legkülönbözőbb igazságtalanságoknak. Ez nemcsak az ökumenikus folyamat igazságosságosságra, békére és a teremtés megóvására való törekvésének felelne meg, hanem lényegében a Krisztusba, a „velünk lévő Istenbe” vetett bibliai hitnek, tehát az abban való hitnek, aki a sötétségben élő néppel van, és aki ezt a népet fényével kíséri a sötétségből kivezető úton.

Bármilyen diadalmasnak is tartja sok protestáns a római katolikus és ortodox egyház magatartását, és bármennyire is kötődnek híveik mindenkori politikai környezetükhöz, a római katolikus és az ortodox egyház volt és lesz Európában és a többi kontinensen is a szegények egyháza, amely megtestesítette az „Emmanuelt”. Ez ma — elsősorban Közép- és Kelet-Európában — az egyházak legfontosabb összetartó ereje.

Dörr Ágnes fordítása